

ІНСТРУМЕНТИ КОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ ТА МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

Анотація. Розглянуто сутнісний зміст когнітивного аналізу в системі управління соціально-економічною безпекою регіонів. Автором розроблено та обґрунтовано алгоритм побудови когнітивної карти аналізу ситуації соціально-економічної безпеки регіонів. Доведено доцільність та необхідність її застосування в реаліях сучасної економічної ситуації.

Ключові слова: соціально-економічна безпека регіонів України, територіальний розвиток, загрози безпеки, моніторинг безпеки.

Summary. Considered essential content of cognitive analysis in the management of socio-economic security of the region. The author developed and proved algorithm for constructing cognitive maps of situation analysis of socio-economic security regions. The expediency and the need for its use in the realities of the current economic situation.

Key words: socio-economic security of Ukraine's regions, territorial development, security threats.

Постановка проблеми. Проблема соціально-економічної безпеки (СЕБ) регіону впродовж багатьох років залишається надзвичайно важливою. Динамічна зміна умов функціонування сучасної економіки, здатність до забезпечення безпеки від дії внутрішніх і зовнішніх загроз визначає рівень конкурентоспроможності країни та динаміку соціально-економічного розвитку. У свою чергу, забезпечення інтересів країни базується на стійкому розвитку регіонів, коли реалізація цілей і завдань у сфері регіональної політики відображає формування можливостей системи цілеспрямованих дій на загрози регіонального рівня. Для вдосконалення інструментарію та самого механізму управління СЕБ регіону необхідним є створення в регіонах спеціального органу, що направляє і координує діяльність усіх суб'єктів СЕБ з метою ефективності її забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням соціально-економічної безпеки регіону присвячена достатня кількість наукових праць зарубіжних і вітчизняних авторів, а саме: З. С. Варналія, В. І. Гейця, Б. В. Губського, М. М. Єрмошенка, Я. А. Жаліла, В. Кейбла, А. К. Кінаха, А. В. Козаченка, Е. А. Олейнікова, А. М. Сундука, В. Г. Ткаченка, А. М. Федоришевої, С. Шенфілда, Є. Янча.

Метою статті є розгляд інструментів когнітивного аналізу та моніторингу соціально-економічної безпеки регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення системи моніторингу соціально-еко-

номічної безпеки регіону можливе лише на базі спеціального нормативно-методичного документа, прийнятого за скоординованої участі законодавчого органу регіону та відповідних державних інстанцій. Разом з тим, в процес моніторингу має бути обов'язково включена оцінка як поточного стану безпеки за ключовими параметрами соціально-економічного розвитку регіону, так і прогностична оцінка параметрів розвитку і можливості виникнення загроз у майбутньому.

Останнім часом при прийнятті управлінських рішень знаходять застосування діагностичні методи, які використовуються при визначенні проблем з вибору стратегій розвитку на першій стадії аналізу. Діагностика СЕБ регіону включає в себе визначення проблем (загроз) СЕБ регіону, їх ранжування, а потім і власне діагностику стану СЕБ.

Діагностика розглядається вченими як необхідний етап ідентифікації проблем, які виникають у процесі діяльності системи, і застосовується в результаті виявлення негативних тенденцій в стані системи. Сутністю цього необхідного етапу в управлінні системою є аналіз співвідношень параметрів і величин системи і середовища, а також змін цих співвідношень з метою виявлення причин і місця виникнення проблеми. У межах управлінського консультування з'явилася і розвивається управлінська діагностика, що виявляє і формулює завдання, які згодом піддаються вирішенню.

Метою діагностики є вивчення проблеми і виявлення факторів, що на неї впливають, для

© В. К. Антошкін, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Антошкін В. К. Інструменти когнітивного аналізу та моніторингу соціально-економічної безпеки регіону / В. К. Антошкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — № 2 (34). — С. 66–69.

References (APA):

Marmul, L. A. & Velichko, T. G. & Rohatyna, L. P. (2016). Stratehichne upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu ahrarnykh ta kharchovykh pidpriemstv [Strategic management of financial and economic security of agricultural and food enterprises]. *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (34), 66–69 (in Ukr.).

підтримки управлінських рішень. Інша мета діагностики — вивчення аспектів взаємозв'язку проблем і цілей для розробки найбільш раціональних способів розвитку системи і визначення існуючих можливостей для таких рішень.

Для діагностики рівня СЕБ, виявлення факторів, що дестабілізують, та ідентифікації загроз, більшість дослідників, як правило, пропонують використання методу зіставлення поточних значень індикаторів СЕБ з їх пороговими значеннями. На нашу думку, цей метод може бути використаний для отримання результатів стану окремих складових СЕБ, але тільки в разі необхідності отримання попередніх даних. Для більш повного і системного аналізу стану СЕБ пропонується використовувати когнітивний підхід до діагностики факторів, що впливають на соціально-економічну безпеку регіонів.

Найбільш прийнятним математичним апаратом для дослідження таких складних систем, як СЕБ регіону уявляється когнітивне моделювання, у здійсненні якого використовується системний підхід, тобто сукупність засобів і методів, що дозволяють досліджувати структуру, властивості і функції об'єктів і процесів в цілому, подаючи їх як систему зі своїми межелементними зв'язками. Для встановлення причинно-наслідкових зв'язків у процесі кількісної та якісної оцінки СЕБ, визначення факторів дестабілізації, пошуку раціональних напрямків зниження рівня загроз пропонується використання засобів когнітивного моделювання ситуацій (наприклад, будування когнітивних карт).

Соціально-економічна безпека регіону передбачає ефективне функціонування систем життєзабезпечення (фінанси, зв'язок та ін.), безперебійне виробництво необхідних матеріальних благ, позитивні демографічні зміни, створення всіх необхідних умов життєзабезпечення населення, дбайливе ставлення до ресурсів регіону, науковий та інформаційний прогрес і т. ін. Ця сукупність — системна безліч, що вимагає такого ж системного впливу.

Когнітивний аналіз СЕБ регіону може включати такі етапи (рис. 1):

- формулювання цілей і завдань дослідження;
- вивчення СЕБ регіону з позицій конкретної мети;
- збір, аналіз, систематизацію існуючої кількісної та якісної інформації;
- виокремлення основних взаємозв'язків і ознак, визначення об'єктивних законів (економічних, соціальних, політичних) розвитку ситуації для виокремлення об'єктивних тенденцій і залежностей;
- визначення умов, вимог і обмежень ситуації;
- виокремлення соціально-економічних суб'єктів, включених в ситуацію, визначення їх

інтересів, що дозволить визначити можливі зміни в розвитку ситуації і фактори, які можуть піддаватися їхньому впливу;

— визначення механізмів і шляхів реалізації інтересів основних суб'єктів для визначення стратегії.

Прогноз функціонування, тенденцій, стабільності будь-якої суспільно-економічної системи, особливо її безпеки, має величезне значення для процесу управління. Така складна система, як регіон має бути готова до будь-яких можливих наслідків подій, що відбуваються, до оцінки правильності прийнятих рішень з управління системою, мінімізації негативних наслідків та використання позитивних тенденцій для цілей посилення безпеки. Прогноз являє собою науково обґрунтований висновок про можливий стан об'єкта в коротко- або довгостроковому періоді часу, дозволяє побачити альтернативні шляхи розвитку ситуації. Найбільш коротке сутнісне визначення прогнозу належить Е. Янчу, його зміст полягає в тому, що прогноз дає імовірне бачення майбутнього з деяким, досить високим, ступенем достовірності [1]. Наука налічує велику кількість методів прогнозування, однак «базових» методів, які являють установлені способи дослідження, набагато менше.

Необхідно відзначити, що забезпечити високий ступінь достовірності прогнозу не може жоден метод прогнозування, використовуваний сам по собі. Однак у поєднанні з іншими методами він може бути ефективним, при цьому можливі недоліки і переваги методів компенсують один одного.

Відома трирівнева класифікація методів прогнозування. Класифікаційні ознаки виглядають таким чином: повнота охоплення базових методів прогнозування; неперетинання рівнів класифікації; єдність на кожному рівні класифікаційної ознаки; відкритість, або можливість доповнення класифікаційної схеми. Класифікаційними ознаками кожного рівня можуть бути: ступінь формалізації, спосіб отримання інформації, принцип дії.

В економічному прогнозуванні застосовуються як інтуїтивні (евристичні), тобто експертні методи прогнозування, так і формалізовані, тобто фактографічні. Експертні методи ґрунтуються на узагальненні інформації і думок, що надаються фахівцями-експертами. Такі методи вимагають глибоких теоретичних і практичних знань та навичок від самих експертів, однак застосовуються досить часто. Так, на експертних методах оцінки базуються більшість світових рейтингових установ (наприклад, з більш ніж 300 показників, які служать вихідними даними для складання світового рейтингу конкурентоспроможності країн за версією Всесвітнього Економічного Форуму, 2/3 є

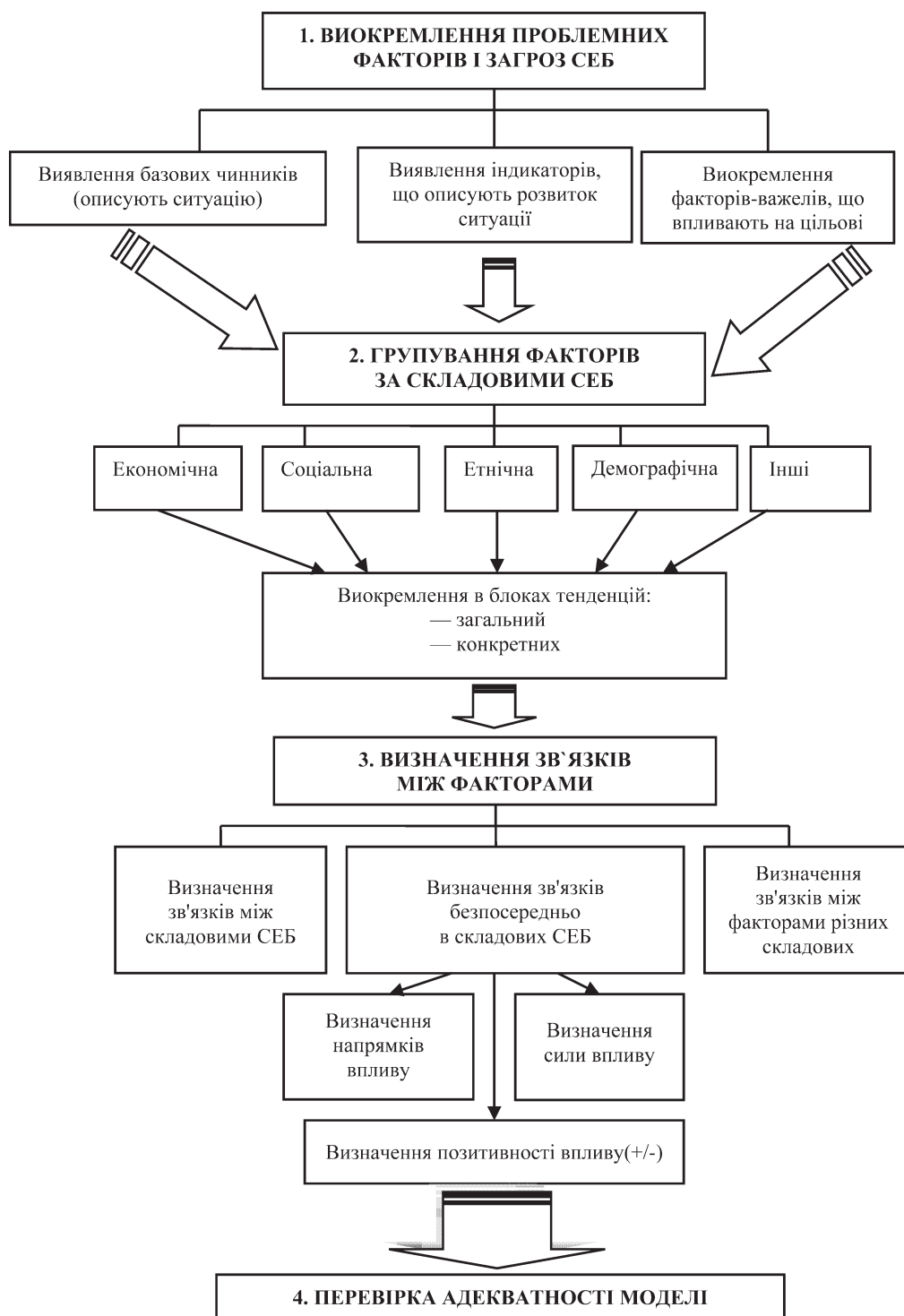

Рис. 1. Алгоритм побудови когнітивної карти ситуації СЕБ регіону

експертними). Неструктуровані знання, або інтуїція, допомагають експерту рф відсутності фактографічної бази. Такі методи використовуються, як правило, у випадках, коли об'єкт прогнозування не піддається фактографічному опису через високі складності або непередбачуваності об'єкта, невизначеності одержуваної інформації або її відсутність. Оцінки експертів можуть бути колективними або індивідуальними, в економічних дослідженнях застосовують і ті, й інші. Найбільш відомі

такі колективні методи, як метод Дельфі, «мозковий штурм», або метод колективної генерації ідей, та ін. Колективні методи базуються на тому факті, що колективне мислення забезпечує, як правило, більш високу точність результату, крім того, в процесі можуть виникати нові продуктивні ідеї. Однак такі методи відрізняються значним ступенем суб'єктивності. У випадках, коли можлива числова оцінка показників розвитку системи, а між показниками існує формалізація зв'язків,

застосовуються фактографічні (формалізовані) методи. При цьому зростає об'єктивність прогнозу, а отже, розширюється його варіабельність. У свою чергу, недоліком фактографічних методів є неможливість врахування багатьох нюансів і тенденцій розвитку системи, що збіднює кінцевий результат.

Висновок. Нами пропонується для вдосконалення інструментарію та самого механізму управління СЕБ регіону створення в регіонах спеціального органу, що направляє і координує діяльність усіх суб'єктів СЕБ з метою ефективності її забезпечення. Існує досвід низки країн, які об'єднують різні за характеристиками території утворенням рад економічної безпеки окремих територій, що успішно функціонують [2]. Відзначимо, що створення такого органу не обов'язково для всіх регіонів, оскільки території, просторово розташовані в центральній частині країни, які відрізняються найбільш сприятливими економічними параметрами, можливо, не вимагають вжиття таких заходів. Однак прикордонні території потребують більш досконалого механізму управління СЕБ.

До складу Ради СЕБ регіону повинен входити експертно-аналітичний центр, в обов'язки якого буде включено підготовку всілякої аналітичної інформації про зовнішні і внутрішні фактори і процеси, які можуть впливати на соціальну, економічну, екологічну та інші ситуації в регіоні, про

існуючі та можливі загрози СЕБ, що становитиме масив вихідних даних при розробці коротко- і довгострокових стратегій СЕБ регіону. Природно, що такі органи та їх обов'язки мають бути, як і весь спектр підвідомчих їм питань, нормативно закріплені. Уже згадувалося, що метою довгострокової стратегії СЕБ регіонів України має бути зниження ймовірності появи в будь-якому регіоні кризових явищ у соціально-економічній сфері, які при виникненні викликають негативний суспільний резонанс, а саме резонансних подій соціально-економічної природи, що вкрай негативно впливають на життєдіяльність громадян, з подальшим впровадженням ефективних державних механізмів врегулювання.

Література

1. Янч Э. Прогнозирование научно-технического прогресса / Э. Янч. — М. : Прогресс, 1974. — 187 с.
2. Ткаченко В. Г. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов / В. Г. Ткаченко ; под ред. В. Г. Ткаченко, В. И. Богачева. — Ровеньки ; Луганск : Наука, 2007. — 330 с.

References

1. Ianch A. *Prohnozyrovanye nauchno-tekhnycheskoho prohressa* [Forecasting of scientific-technical progress] (1974). — Moscow (in Russ.).
2. Tkachenko V. H. *Ekonomicheskaya bezopasnost Ukrainyi v usloviyah rynochnyih transformatsionnyih protsessov* [Economic security of Ukraine in conditions of market transformation processes] (2007). — Rovenki ; Lugansk (in Russ.).